

КАВКАЗ И ИРАНСКИЙ МИР

12-13 декабря 2024

**Институт востоковедения
Российско-Армянский (Славянский) Университет,
Ереван**

ТЕЗИСЫ

THE CAUCASUS AND THE IRANIAN WORLD

December 12-13, 2024

**Institute of Oriental Studies
Russian-Armenian (Slavonic) University, Yerevan**

ABSTRACTS

АЛАНЫ НА КАВКАЗЕ

Паоло Онъибене
Болонский университет

Аланы, кочевой народ, упоминаемый в источниках классического мира с I века н.э., обосновались в регионе к северу от Черного моря и Кавказа. Они не были коренными жителями этих территорий и пришли с востока. Аланы сыграли важную роль в отношениях между римлянами и парфянами, а впоследствии — между византийцами и сасанидами. В течение долгой истории алан их общество претерпело значительные изменения, вплоть до обращения в христианство в X веке и создания так называемой средневековой Алании, которая пала под ударами монгольского нашествия на Европу. В данном докладе рассматривается значение алан для Кавказа, а также различия в модусе существования алан в указанном регионе и на западе. С одной стороны, консерватизм и приверженность традициям, с другой — ярко выраженная склонность к ассимиляции. Ассимиляция на западе, так же как и у алан, депортированных монголами в Китай во времена династии Юань, была в первую очередь лингвистической (аланские слова редко встречаются в европейских языках), но этому народу удалось сохранить свой эпос, который, вероятно, мог оказать влияние даже на артуровский цикл.

آلانها در قفقاز

پائولو اونبینه

دانشگاه بولونیا

آلانها، قومی کوچ‌نشین بودند که نام آنها در منابع کلاسیک، از قرن نخست پس از میلاد ذکر شده‌است. این قوم که در منطقه شمال دریای سیاه و قفقاز می‌زیستند، بومی این مناطق نبوده و از شرق به این سرزمین مهاجرت کرده بودند. آلانها نقش مهمی در روابط میان رومیان و اشکانیان و متعاقباً بین امپراطوری بیزانس و ساسانی ایفا کردند. در طول تاریخ طولانی این قوم، جامعه آنها دستخوش تغییرات قابل توجهی شد؛ با گرویدن آلانها به مسیحیت در قرن دهم میلادی به اصطلاح قرون وسطایی سرزمین «آلانی» به وجود آمد که بعدها زیر تاخت و تاز مغولان قرار گرفت. نگارنده در سخنرانی حاضر به بررسی اهمیت آلانها در قفقاز و همچنین تفاوت رفتار این قوم از گرایش آنها به محافظه‌کاری و پایبندی به سنتها در منطقه قفقاز تا تمایل آشکار به همگونی و آسیمیلیسیون در غرب می‌پردازد. این همگون‌شدگی در میان آلانهایی که در دوره سلسله «یوان» توسط مغولان به چین تبعید شدند، عمدتاً زبانی بود (شایان توجه است که کلیات آلانی به‌ندرت در زبان‌های اروپایی به چشم می‌خورد)، ولی با این حال آلانها موفق به حفظ حساسه خود شدند و حتی می‌توان گفت که این حساسه بر حساسه بریتانیایی «آرتوریانا» نیز تأثیرگذار بوده‌است.

РОССИЙСКОЕ ВОСТОКОВЕДЕНИЕ В КОНТЕКСТЕ ИСТОРИИ

*Евгений Зеленов
Институт востоковедения ВШЭ СПб*

В России востоковедение и тесно связанная с ним африканистика представляют собой образовательную модель двух уровней: бакалавриата и магистратуры. В настоящее время есть предпосылки для выделения востоковедения как обособленного научного направления. В НИУ ВШЭ в Москве уже создан первый в России диссертационный совет по защите кандидатских и докторских диссертаций в области востоковедения.

В докладе кратко излагаются основные этапы развития востоковедения в России, отмечаются особенности Российского востоковедения и его отличие от азиатских и африканских исследований в западной научной традиции, перечислены векторы развития востоковедения в России:

1. Формирование обособленной научной дисциплины;
2. Переход от отраслевого к междисциплинарному и трансдисциплинарному востоковедению;
3. Формирование парадигмы востоковедного научного знания.

Современное Российское востоковедение, согласно официальной позиции министра Минобрнауки Валерия Фалькова, переживает серьезный структурный кризис и кризис роста. По признанию министра, Минобрнауки приступило к разработке комплексной программы развития востоковедения. Однако к концу 2024 года эта программа еще не представлена научной общественности.

مطالعات خاورشناسی روسیه در رهگذر تاریخ

یوگتی زلیف

انسستیتوی خاورشناسی مدرسه عالی اقتصاد، سن پترزبورگ

شرق‌شناسی و آفریقاشناسی که در روسیه ارتباط تنگاتنگی با یکدیگر دارند، در دو مقطع کارشناسی و کارشناسی ارشد تدریس می‌شوند. در حال حاضر، زمینه‌های تفکیک شرق‌شناسی به عنوان یک حوزه علمی مستقل فراهم آمده و در دانشگاه ملی تحقیقات و مدرسه عالی اقتصاد مسکو، اولین شورای دفاع از پایان‌نامه‌های دکتری و کارشناسی ارشد در زمینه شرق‌شناسی در روسیه تشکیل شده‌است.

در این گزارش، مراحل اصلی توسعه شرق‌شناسی در روسیه به طور مختصر معرفی و ویژگی‌های شرق‌شناسی روسیه و تفاوت آن با مطالعات آسیایی و آفریقایی در سنت علمی غربی بررسی شده‌است. علاوه بر این، نگارنده در گزارش حاضر، رویکردهای توسعه شرق‌شناسی در روسیه را به شرح زیر بررسی خواهد کرد:

۱. شکل‌گیری یک رشته علمی مستقل؛
۲. گذار از شرق‌شناسی تخصصی به شرق‌شناسی بین‌رشته‌ای و فرارشته‌ای؛
۳. شکل‌گیری پارادایم علمی در حوزه مطالعات شرق‌شناسی.

طبق موضع رسمی وزیر آموزش و پرورش و علوم روسیه، والر فالكوف، شرق‌شناسی معاصر روسیه با مشکل ساختاری و بحران رشد روبرو است. به گفته وی، وزارت آموزش و پرورش شروع به تدوین برنامه‌ای جامع برای توسعه شرق‌شناسی کرده، اما تاکنون (پایان سال ۲۰۲۴)، این برنامه هنوز به جامعه علمی ارائه نشده‌است.

THE CONSTRUCTION OF THE “TURANIAN WORLD” IN EURASIA: DESIGNERS, GOALS, AND CONSEQUENCES

*Ahmad Kazemi
Centre for Strategic Researches,
Ministry of Foreign Affairs of the Islamic Republic of Iran*

The idea of creating a “Turanian world” was first raised with the holding of the Turkic Summit and the creation of “TURKSOY” in Ankara in 1992 and 1993, and then with the establishment of the “Council of Turkic-speaking States” in Nakhichevan in 2009. The pursuit of this plan suddenly took an exponential trend after the Second Karabakh War (2020). After the 44-day war, which was coordinated by Baku and Ankara with England and the Israeli regime, the “Council of Turkic-speaking States” was renamed the “Organization of Turkic States” in 2021, and the organization's meetings, including at the level of leaders, increased.

The number of approvals of this organization between 2020 and 2024 is greater than the approvals approved between 1992 and 2019. The result of this process is the decision of the aforementioned organization to create a “New Turan” flag, a single alphabet, common textbooks, pursue the idea of a common media and currency, establish a “Turan Special Economic Zone”, and strengthen political, economic, security, and military cooperation within the framework of the slogan “Turkish Age”.

Within the framework of the theory of “aggressive geopolitics” and with the aim of examining the consequences of the artificial formation of the Turanian world in Eurasia from Hungary and Turkey to Xinjiang, China, this article seeks to answer the question: Given the lack of a natural context and the existence of substantive, identity, and cultural differences for the formation of the Turanian world, who are the designers of this idea and what goals do they pursue? What effects does the formation of the Turanian world have on Eurasia? And what challenges does it face?

The findings of the article indicate that the “Turani World” is a complex attempt by London to revive the project of “nineteenth-century English Pan-Turaniism”, the historical dimensions of which are reflected in the thoughts of theorists such as Arnold Toynbee. The goal of the Turanian world is to create an Anglo-Saxon order in Eurasia in order to confront Russia, China, and Iran, dominate the energy and transit projects of the Heartland, expand NATO to this region, create a center of support for the Israeli regime, and weaken or disintegrate the countries of the region with the tool of “ethnicism”. The most important challenge to the formation of the Turanian world is the lack of geographical connectivity in southern Armenia and the support of countries such as Iran and France for the territorial integrity of Armenia, their opposition to the extraterritorial corridor, and the common interests of Tehran, Moscow, and Beijing in the transition to a new order, and confronting NATO and ethnicism.

ИРАН, АРМЕНИЯ, РЕГИОН

*Ара Марджанян
Национальный эксперт ПР ООН (энергетика),
национальный эксперт ЕС (транспорт);
Экспертный клуб ЕАЭС*

В докладе рассматриваются последние геополитических события, происходящие вокруг Ирана и нашего региона, с точки зрения трех важнейших драйверов происходящего:

1. ядерное оружие;
2. формирование и конкуренция больших макрорегионов («миров мира»);
3. усиления связанности (connectivity) между различными частями макрорегионов.

Рассмотрение проводится в пространстве трех модальностей взаимодействия «Противостояние – Конкуренция – Связанность», определяемого указанным тремя драйверами.

ایران، ارمنستان و منطقه

آرا مرجانیان

عضو انجمن کارشناسان «اتحادیه اقتصادی اوراسیا»
کارشناس ملی «برنامه توسعه ملل متحد» در حوزه انرژی، ایروان

این پژوهش آخرین رویدادهای ژئوپلیتیکی را که در اطراف ایران و منطقه ما در حال وقوع است، از منظر سه عامل مهم زیر بررسی می‌کند:

۱- سلاح‌های هسته‌ای؛ ۲- رقابت بین مناطق کلان بزرگ («همان‌های همان»); ۳- تقویت ارتباط بین بخش‌های مختلف مناطق کلان.

آزمایش هسته‌ای اسرائیل در آفریقای جنوبی در سال ۱۹۷۹ زمینه‌ساز مناقشه ایران و اسرائیل شد و اهمیت وجود سلاح‌های هسته‌ای در منطقه را نشان داد. ایران نگران وجود سلاح‌های هسته‌ای در اسرائیل و پاکستان است، زیرا هر کدام از این کشورها بالفعل قدرت هسته‌ای به شمار می‌آیند و پیمان‌های «منع گسترش سلاح‌های هسته‌ای بین‌المللی» و «منع جامع آزمایش‌های هسته‌ای» را امضا نکرده‌اند. ترکیه و عربستان سعودی نیز به نوبه خود در حال گسترش برنامه هسته‌ای خویش هستند، که این مسئله نیز به افزایش عدم تعادل استراتژیک در منطقه دامن می‌زند. تلاش‌های ایران و مصر نیز برای ترویج ایده «خاورمیانه عاری از سلاح

هسته‌ای» بارها از سوی ایالات متحده آمریکا و اسرائیل با مانع روبرو شده‌است. علاوه بر این، استفاده از سلاح‌های هسته‌ای علیه ایران در سناریوهای نظامی مورد توجه قرار گرفته است.

تشکیل مناطق کلان، مانند سازمان دولت‌های ترک نیز با پروژه‌هایی مانند «کریدور میانی» و «کریدور زنگزور» که با پروژه‌های سیاسی روسیه رقابت می‌کند به چالشی برای ایران، هند و روسیه بدل شده‌است. از سوی دیگر، طرح‌هایی مانند محور «شمال - جنوب» به علت عدم هماهنگی‌های لازم میان ارمنستان، ایران و روسیه متوقف شده‌است.

برای یکپارچه‌سازی محور «شمال - جنوب»، ارمنستان و ایران باید پروژه‌هایی مانند «خطوط برق ولتاژ قوی»، «نیروگاه برق آبی ارس» و مسیر «بئی - چابهار - ارمنستان - گرجستان - روسیه» را به طور جدی تقویت و دنبال کنند. ایجاد لنگرهای ملی در بنادر چابهار و پوتی نیز برای ارمنستان بسیار مهم است.

К ВОПРОСУ О ЗОРОАСТРИЗМЕ В ДАГЕСТАНЕ

*Гарник Асатрян
Институт востоковедения
Российско-Армянский университет, Ереван*

В данном докладе, на фоне анализа отдельных аспектов религиозного ландшафта Северного Кавказа в домусульманский период, делается попытка рассмотрения следов возможного присутствия зороастризма в Дагестане. Изложены методологические принципы идентификации среднеиранских лексем, несущих потенциальную религиозную нагрузку в дагестанских языках, преимущественно в аварском. Приводятся почти все релевантные данные в виде отдельных лемм, прямо или косвенно указывающих на распространение – судя по всему, в довольно ограниченном формате – религии магов на территории Дагестана. Детально анализируется каждая лексема, имеющая по лингвистическим параметрам отношение к среднеиранскому периоду; рассматриваются также и некоторые арменизмы и иранизмы, идущие из армянской и скифо-сарматской среды, непосредственно не относящиеся к зороастрийской тематике. При этом, если термины, указывающие на христианский след, имеют ярко выраженную религиозную семантику (обозначения христианских реалий, креста и т.д.) и поэтому сравнительно легко выделяемы, то большинство так называемых зороастрийских терминов, в силу отсутствия религиозной маркировки, распознаются с трудом, причем при строгом следовании определенным методологическим принципам. Постулирование некогда присутствия зороастризма в Дагестане, почти при тотальном отсутствии имеющих зороастрийскую атрибуцию религиозных памятников, основано во многом на известном тезисе Эмиля Бенвениста, обусловившем проецирование зороастрийского прошлого для той или иной этнической общности обязательным наличием в языке ряда знаковых терминов (или одного из них), отражающих зороастрийскую догматику.

رَدپای آیین زردشت در داغستان

گارنيک آساطوريان
دانشگاه روسی – ارمني (اسلاونی)، ايروان

این سخنرانی به بررسی رَدپای احتمالی آیین زردشت در داغستان از منظر ادیان پیش از اسلام در قفقاز شمالی می‌پردازد. بحث حاضر در واقع فتح بابی برای آشنایی با اصول روش‌شناختی شناسایی و بررسی کلمات دخیل از ایرانی میانه با بار معنایی دینی در زبان‌های داغستان به‌ویژه «آواری» است.

بر خلاف عناصر مسیحی که به راحتی قابل شناسایی هستند (برای مثال، برخی نمادهای مسیحیت مانند صلیب)، اصطلاحات برگرفته از آیین زردشت اغلب فاقد نشانه‌های دینی صریحی هستند و تشخیص آنها کار دشواری است. طرح فرضیه نفوذ آیین زردشت در داغستان به سبب نبود بناها و آثار تاریخی متناسب به این آیین تنها متکی بر نظریه دانشمند نامدار فرانسوی، «امیل بنونیست» است. به عقیده بنونیست وجود برخی اصطلاحات خاص زردشتی - یا حداقل یکی از آنها - در زبان یک قوم می‌تواند بر اشاعه آیین زردشت در میان آن قوم در برهه‌ای از تاریخ دلالت کند.

در مورد حضور احتمالی آیین زردشت در قفقاز شمالی، به‌ویژه داغستان، در دوره قبل از نفوذ مسیحیت یا همزمان با آن، در حد اطلاعات نگارنده، نه تنها در حوزه مطالعات قفقاز در روسیه مقاله یا کتابی نوشته نشده، بلکه اصل موضوع نیز به شکل بنیادین مورد بحث و مذاقه قرار نگرفته است. ولی از آنجا که دین زردشت یا دست‌کم برخی از مظاهر این آیین در دوره پیشامسیحی در ارمنستان، گرجستان و آلبانیای قفقاز وجود داشته است، می‌توان احتمال داد که مناطق شمال قفقاز نیز از تأثیر این آیین برکنار نمانده‌اند. ولی با این حال، این نتیجه‌گیری کاملاً منطقی و ظاهراً صحیح، فاقد شواهد موثق تاریخی و باستان‌شناسی است.

علاوه بر این، باید توجه داشت که علیرغم حضور گسترده و بلامنازع اسلام در شمال قفقاز، این منطقه کانون فرهنگ‌های رنگارنگ کهنی است که ریشه در اعماق هزاره‌ها دارند و مؤلفه‌های مختلفی از تمدن ایرانی، جهان مسیحی و سایر فرهنگ‌ها را در خود جمع کرده‌اند. ردپای بسیاری از این فرهنگ‌های کهن در اصلاحات مذهبی زبان‌های شمال قفقاز حفظ و ثبت و ضبط شده‌اند. بنابراین، اکثریت قریب به اتفاق زبان‌های شمال قفقاز شمالی ضمن اقتباس اصطلاحات اسلامی - عربی، کلمات مقدس خود را نیز حفظ کرده‌اند که از جمله این اصطلاحات می‌توان به اسامی گوناگون برای اشاره به خداوند اشاره کرد. کلمه «نماز» نیز که از فارسی وام گرفته شده است، اکنون به عنوان مترادف واژه عربی «صلاه» استفاده می‌شود.

داده‌های این گزارش که در ذیل مدخل‌های جداگانه ارائه شده‌اند به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم نشان‌دهنده حضور آیین زردشت در داغستان در برهه‌ای از تاریخ است. این پژوهش بر اساس پارامترهای زبانی، تحلیلی تفصیلی از کلمات دخیل از ایرانی میانه به دست می‌دهد.

ХРАНИТЕЛИ СЕВЕРО-ЗАПАДНЫХ ГРАНИЦ ИРАНСКОГО МИРА: К ИСТОРИИ СТАНОВЛЕНИЯ ГОСУДАРСТВА АВАР В РАННЕСРЕДНЕВЕКОВЫЙ ПЕРИОД.

Шахбан Хатизов

*Институт истории, археологии и этнографии Дагестанского федерального
исследовательского центра РАН*

Важное стратегическое положение западного побережья Каспийского моря в качестве оптимального маршрута между огромным степным миром Евразии и высокоразвитыми цивилизациями Передней Азии, обусловило стремление ведущих держав Евразии овладеть этим проходом. Именно этими соображениями руководствовалась Сасанидская империя, когда еще в III веке нашей эры в районе Дербента возникли первые укрепления, известные в Дагестане как Чор. Однако практика показала, что надежный контроль над этими воротами невозможен без прочных и долговременных отношений с обширным горным регионом, простирающимся к западу от него. Исходя из этих реалий наиболее выдающийся представитель династии Сасанидов Хосров Ануширван I (531-579) не только заново выстроил огромный комплекс укреплений от Дербента до Аланских ворот (Дарьяльского ущелья), но и с помощью дипломатии, финансовых вложений и военной силы способствовал становлению на Восточном Кавказе крупного государственного образования. В персидских и арабских источниках это государство известно как царство Сарир, а в дагестанских («Тарих Дагестан», «Дербенд-наме» и др.) как нуцальство Авар. При этом ведущими исследователями, начиная с В. Бартольда и В. Минорского надежно установлена тождественность этих понятий.

Это государственное образование, возникшее на местной основе, согласно персидской исторической традиции получило из Ирана малый серебряный трон (*сарир*), который являлся копией большого золотого трона (*тахт*) шахиншахов Ирана. Из этого нарратива возникло и обозначение термина правителя этого государства (сахиб ас-Сарир). Ему подчинялся целый ряд более мелких владетелей Восточного Кавказа, а власть распространялась от Шемахи до современного Владикавказа. По той же традиции, вместе с троном он получил из Ирана 12 тысячную конницу (савир), командуя которыми он должен был служить надежным щитом Иранско державы (Ираншехр) со стороны степного мира Евразии, откуда в Переднюю Азию периодически прорывались орды кочевников.

При этом иранское влияние в нуцальстве Авар не ограничивалось его автономным статусом пограничного государства – сателлита. Влияние зороастризма, сасанидской материальной культуры, обилие среднеперсидской общественно-политической и религиозной терминологии в аварском языке – лишь отдельные остатки былого влияния иранской культуры, сыгравшей важную роль в развитии аварской культуры и государственности на собственно кавказском фундаменте. Выявление этих пластов, их

интерпретация и исследование процесса в целом – важные задачи, требующие внимание современных кавказоведов.

پاسداران مرزهای شمال غربی جهان ایرانی: بیتی درباره تاریخ تشکیل دولت آوار در اوایل قرون وسطی

شعبان خیزوف

مرکز علمی آکادمی علوم روسیه در داغستان، مخاچ قلعه

موقعیت استراتژیک مهم سواحل غربی دریای کاسپی به عنوان مسیری بهینه بین دنیای وسیع بیابانی اوراسیا و تمدن های بسیار توسعه یافته آسیای غربی، تمایل قدرت های پیشرو اوراسیا را برای تسلط بر این گذرگاه تعیین کرد. در قرن سوم م. زمانی که اولین استحکامات در ناحیه دربند در داغستان پدید می آمد و به نام "چور" شناخته شد، امپراتوری ساسانی با پیروی از همین اصول عمل می کرد. اما واقعیت نشان داده است که کنترل استوار بر این دروازه های طبیعی بدون روابط قوی و طولانی مدت با منطقه کوهستانی وسیعی، که در غرب آن امتداد دارد، غیرممکن است. بر اساس این واقعیت ها، خسرو انوشیروان اول (۵۳۱-۵۷۹)، برجسته ترین نماینده سلسله ساسانی، نه تنها مجموعه عظیمی از استحکامات را از دربند تا دروازه آلان (دره دریال) بازسازی کرد، بلکه با استفاده از دیپلماسی، سرمایه گذاری ها و نیروی نظامی به تشکیل شدن یک نهاد بزرگ دولتی مساعدت کرد. در منابع فارسی و عربی این دولت به نام سریر و در منابع داغستانی ("تاریخ داغستان"، "دربندنامه" و غیره) به عنوان خانات آوار شناخته شده است. در عین حال، منطبق بودن این دو اصطلاح توسط پژوهشگران نامداری، مثل و. بارتولد و. مینورسکی ثابت شده است.

این نهاد دولتی که بر مبنای محلی پدید آمده بود، یک تخت کوچک نقره ای (سریر) را از ایران دریافت کرد که نسخه ای از تخت بزرگ طلایی شاهنشاهان ایران بود. طبق این روایت، اصطلاح "صاحب السریر" به طور ویژه برای حاکم این دولت به وجود آمده است. تعدادی از فرمانروایان کوچکتر قفقاز شرقی تابع او بودند و حکومت او از شهر شماخی تا ولادی قفقاز کنونی گسترش پیدا کرد. طبق همین روایت، همراه با تاج و تخت، ۱۲ هزار خیل ("سویر") از ایران دریافت کرد، که آنها را به عنوان سپری قابل اطمینان در مقابل اقوام مهاجم قرار دهد.

در عین حال، نفوذ ایران در خانات آوار محدود به وضع خودمختار آن و به عنوان یک کشور مرزی نبود. تأثیر دین زرتشتی، فرهنگ ساسانی، فراوانی اصطلاحات اجتماعی - سیاسی و مذهبی فارسی میانه در زبان آوار تنها بقایای کمی از تأثیر پیشین فرهنگ ایرانی است که نقش مهمی در توسعه فرهنگ و کشورداری آوار مبنی بر زیرساخت قفقازی، ایفا کرده است. شناسایی این لایه ها، تفسیر آنها و مطالعه این روند به طور کلی از وظایف مهمی است که شایسته توجه بیشتر محققان حوزه قفقاز است.

НА ПЕРЕПУТЬЕ ВОСТОКА И ЗАПАДА: СВЕДЕНИЯ ЕВРОПЕЙСКИХ ПУТЕШЕСТВЕННИКОВ ОБ ИРАНЦАХ И ПЕРСИДСКОМ ВЛИЯНИИ В ТИФЛИСЕ/ТБИЛИСИ В XIX ВЕКЕ

*Ирина Начкебия
Государственный университет Ильи
Институт востоковедения им. Г. Церетели*

В 1801 году Восточная Грузия была официально присоединена к России и стала ключевым политическим и культурным перекрестком между Российской империей и Ираном. В сочинениях европейских путешественников (французов, бельгийцев, швейцарцев, англичан, немцев, итальянцев и др.), посетивших Тбилиси в XIX веке, встречаются некоторые сведения об иранцах и персидском влиянии на город.

Если в первой трети XIX века знание персидского языка и подражание персидским обычаям считалось «хорошим тоном» среди тбилисской знати, то в последующие годы эта тенденция постепенно пошла на спад в результате влияния России, но она еще сохранялась в повседневной жизни горожан. Следует отметить, что европейские путешественники, оставившие нам свои воспоминания, за небольшим исключением, не задерживались в Тифлисе/Тбилиси надолго и не устанавливали личных связей с местным населением. Город служил им транзитным коридором в Иран, а после открытия железнодорожной линии в Самарканд (1888) – в Среднюю Азию. Несмотря на это, в их сочинениях имеется несколько сообщений о некоторых известных иранцах, поселившихся в Тбилиси по разным причинам. Число иранцев, проживавших в Тбилиси, было невелико по сравнению с населением города, но выходцы из западных и северных провинций Ирана в летний период приезжали в город в поиске работы. Среди них были искусные каменщики и банщики. Некоторые европейцы их нанимали в качестве слуг.

Европейские путешественники отмечают влияние персидского декоративного искусства в некоторых зданиях Тбилиси. Одним из таких зданий был дом Вардана Аршакуна, богатого армянина, главы тбилисского купечества, построенный и декорированный персидскими и турецкими мастерами. Вторым зданием был первый тбилисский театр, в интерьере которого обильно использовались элементы, характерные для персидского интерьера, которые также присутствовали в тбилисском дворце кавказских наместников.

С 20-х годов XIX века европейские путешественники делили Тбилиси на две части – старый, т.н. восточный (азиатский), и новый русско-европейский город, а с 80-х годов – на старый восточный и два европейских города. Европейцев привлекал именно старый город, который для них был «дверью на Восток», полный восточной экзотики с узкими улочками, с покосившимися домами и плоскими земляными крышами, где был сохранен азиатский облик многовековой давности. Для западных визитеров центр восточной жизни – рынок – был обязательным туристическим маршрутом, где среди невероятной суеты

пестрой толпы они чувствовали себя на Востоке. Особое внимания уделялось описанию караван-сараяв и персидских караванов.

در تقاطع شرق و غرب: گزارش سیاحان اروپایی درباره ایران و تأثیر ایرانیان در تفلیس اوایل قرن نوزدهم

ایرینا ناچکییا

انستوی خاورشناسی تسرتلی، تفلیس

در سال ۱۸۰۱ میلادی، گرجستان شرقی رسماً به روسیه ملحق شد و به یک تقاطع سیاسی و فرهنگی کلیدی میان امپراتوری روسیه و ایران بدل گشت. در گزارش‌های مسافران اروپایی (فرانسوی‌ها، بلژیکی‌ها، سوئیس‌ها، انگلیسی‌ها، آلمانی‌ها، ایتالیایی‌ها و غیره) که در قرن نوزدهم به تفلیس سفر کرده‌اند، اطلاعات جالب توجهی درباره ایرانیان و تأثیر فرهنگ ایرانی بر این شهر به چشم می‌خورد.

در اوایل قرن نوزدهم آشنایی با زبان فارسی و تقلید از آداب و رسوم ایرانی در میان اشراف تفلیس به عنوان «آداب شایسته» شناخته می‌شد. در سال‌های بعد نیز که تأثیر فرهنگ ایرانی به تدریج تحت تأثیر حضور روسیه کاهش یافته بود، حضور این فرهنگ هنوز در زندگی روزمره مردم شهر همچنان ادامه داشت.

اروپاییانی که به تفلیس سفر می‌کردند، مدت زیادی در این شهر نمی‌ماندند؛ تفلیس برای آنها یک مسیر ترانزیتی به ایران بود و پس از افتتاح خط آهن به سمرقند (در سال ۱۸۸۸ میلادی)، به یک کریدور ترانزیتی به آسیای میانه تبدیل شد. ولی با این وجود، در نوشته‌های آنها گزارش‌هایی در مورد برخی ایرانیان مشهور که به دلایل مختلف در تفلیس ساکن شده بودند، وجود دارد. تعداد ایرانیانی که در تفلیس زندگی می‌کردند نسبت به جمعیت بومی کم بود، اما افرادی از استان‌های غربی و شمالی ایران در فصل تابستان به دنبال کار به این شهر می‌آمدند. در میان این ایرانیان افرادی با مشاغل مختلف از جمله بناهای ماهر و دلاکاتی وجود داشتند که برخی از اروپایی‌ها آنها را به عنوان خدمتکار استخدام می‌کردند.

مسافران اروپایی به تأثیر هنر دکوراسیون ایرانی در برخی از ساختمان‌های تفلیس اشاره کرده‌اند. یکی از این ساختمان‌ها خانه واردان آرشاکونی، ارمنی ثروتمند و رئیس بازرگانان تفلیس بود که توسط استادکاران ایرانی و ترک ساخته و تزئین شده بود. ساختمان دوم هم اولین تئاتر تفلیس بود که در دکوراسیون داخلی آن به طور گسترده از عناصر خاصی که در دکوراسیون ایرانی رایج بود، استفاده شده بود. این عناصر در کاخ حکام قفقازی تفلیس وجود داشته است.

از دهه ۲۰ قرن نوزدهم میلادی، مسافران اروپایی تفلیس را به دو قسمت تقسیم می‌کردند؛ شهر قدیم، که به آن شهر شرقی (آسیایی) می‌گفتند و شهر جدید روسی - اروپایی. از دهه ۸۰ قرن نوزدهم میلادی این شهر به دو قسمت اروپایی و شهر قدیم شرقی تقسیم شد. اروپایی‌ها بیشتر جذب شهر قدیم می‌شدند زیرا برای آنها به منزله «دروازه‌ای رو به شرق» بود؛ پر از عجایب شرقی با کوچه‌های باریک و خانه‌های کج با سقف‌های خاکی مسطح، جایی که ظاهر و نوع ساخت و ساز آسیایی چندین قرن پیش حفظ شده بود. برای بازدیدکنندگان غربی، مرکز زندگی شرقی یعنی بازار و مسیر گردشگری ضروری بود، جایی که در میان شلوغی و ازدحام

رنگارنگ آن مردم احساس می‌کردند که در مشرق‌زمین حضور دارند. در گزارش اروپاییان توجه ویژه‌ای به توصیف کاروان‌ها و کاروان‌سراهای ایرانی شده‌است.

ХРИСТИАНСКИЕ КОНТАКТНЫЕ ЗОНЫ СЕВЕРНОГО КАВКАЗА ПО СВЕДЕНИЯМ АРМЯНСКИХ ИСТОЧНИКОВ 17-20 ВВ.

*Айк Акопян,
Саргис Асатрян
Институт востоковедения
Российско-Армянский университет, Ереван*

Тема христианских контактных зон Северного Кавказа в контексте армянских источников 17-20 веков является важной для понимания сложной и многослойной истории региона. В течение нескольких столетий Кавказ был ареной взаимодействия различных культур и религий, где христианская армянская община сыграла значительную роль в формировании локальных и межкультурных связей.

В исследуемый период (17-20 века) армянские источники, включая хроники, письма, летописи и церковные документы, дают уникальную возможность увидеть повседневную жизнь армян и автохтонного населения на Северном Кавказе, их взаимодействие с соседними народами, а также отношения с различными политическими и религиозными центрами. Эти источники являются важным элементом для реконструкции истории христианских контактных зон, таких как области, находившиеся под властью Османской империи, Иранской Персии и Российской империи.

Армянская община, расселявшаяся в таких ключевых точках, как Дербент, Тифлис, Эривань, а также в горных районах Кавказа, являлась связующим звеном между различными культурными и религиозными мирами. Контакты с православными христианами, мусульманами, которые ранее исповедовали христианство, и другими этническими группами стали важным фактором в развитии культурного обмена, а также в становлении политических и церковных структур.

Особое внимание в армянских источниках уделено вопросам вероисповедания, культуры и идентичности автохтонных народов Северного Кавказа, а также роли христианских миссий в распространении знаний и религии среди этих народов. Противостояние с османскими и иранскими властями, а также борьба за автономию и религиозные свободы, сыграли важную роль в исторической эволюции христианских контактных зон.

Таким образом, армянские источники 17-20 веков позволяют глубже понять особенности взаимодействия христианских общин на Северном Кавказе, а также их влияние на этнокультурные и политические процессы в регионе. Важно подчеркнуть, что в рамках данных источников Кавказ предстает как динамичное пространство, где различные христианские традиции и культуры не только сосуществуют, но и влияют друг на друга, создавая уникальный культурный ландшафт.

مسیحیت در شمال قفقاز بر پایه منابع ارمنی قرون ۱۷-۲۰ میلادی

هایک هاکوبیان

سرگیس آساطوریان

دانشگاه روسی - ارمنی (اسلاونی)، ایروان

مطالعه مناطق مسیحی‌نشین قفقاز شمالی بر پایه منابع ارمنی قرون ۱۷-۲۰ میلادی برای درک تاریخ پیچیده و چند لایه این منطقه بسیار مهم است. در طول چندین قرن، قفقاز عرصه تعامل فرهنگ‌ها و مذاهب مختلف بوده است و در این میان جامعه ارمنی مسیحی نقش پررنگی در شکل‌گیری پیوندهای محلی و بین فرهنگی ایفا کرده است.

در دوره مورد مطالعه ما، یعنی در فاصله بین قرن‌های ۱۷ تا ۲۰ میلادی، منابع ارمنی از جمله تواریخ، نامه‌ها، سالنامه‌ها و اسناد مربوط به کلیسا، منبعی ارزشمند برای بررسی زندگی روزمره ارمنه و اقوام خودمختار قفقاز شمالی، و تعامل آنها با مردم همسایه و همچنین ارتباط آنها با مراکز مختلف سیاسی و مذهبی به شمار می‌آیند. از سوی دیگر، منابع مذکور برای بازسازی تاریخ مناطق مسیحی‌نشین، مانند سرزمین‌های تحت حاکمیت ایران و امپراطوری‌های عثمانی و روسیه از اهمیت شایان توجهی برخوردارند.

جامعه ارمنی که در تقاطع کلیدی مانند دربند، تفلیس، ایروان و همچنین در مناطق کوهستانی قفقاز مستقر بود، نقطه تلاقی بین جوامع گوناگون فرهنگی و مذهبی به شمار می‌آمد. تماس با مسیحیان ارتدوکس و مسیحیانی که به اسلام گرویده بودند، از یک سو و ارتباط با سایر گروه‌های قومی از سوی دیگر، نقش مهمی در توسعه تبادلات فرهنگی و شکل‌گیری ساختارهای سیاسی و کلیسایی ایفا کردند.

در منابع ارمنی به دین، فرهنگ و هویت اقوام خودمختار قفقاز شمالی و همچنین نقش مسیونرهای مسیحی در انتشار دین و دانش در میان این اقوام توجه ویژه‌ای شده است. رویارویی با عثمانی و ایران و همچنین مبارزه برای خودمختاری و آزادی‌های مذهبی، نقش مهمی در تحوّل تاریخی مناطق مسیحی‌نشین داشته است.

بنابراین، منابع ارمنی قرن‌های ۱۷ تا ۲۰ میلادی در درک بهتر ما از تعامل بین جوامع مسیحی قفقاز شمالی و نیز تأثیر آنها بر روندهای قومی، فرهنگی و سیاسی این منطقه بسیار قابل توجه‌اند. شایان ذکر است که از دریچه نگاه این منابع، قفقاز به‌عنوان فضایی پویا ظاهر می‌شود که در آن سنن و فرهنگ‌های مختلف مسیحی نه تنها با یکدیگر هم‌زیستی دارند، بلکه با تأثیر و تأثر از یکدیگر، آمیختگی فرهنگی منحصر به فردی ایجاد می‌کنند.

ГРУЗИНСКИЙ ЦАРЕВИЧ АЛЕКСАНДР БАГРАТИОНИ (1770-1844): МЕЖДУ ДАГЕСТАНОМ И ИРАНОМ

Рамазан Абдулмажидов

*Института истории, археологии и этнографии Дагестанского федерального
исследовательского центра РАН*

Как известно, в первой четверти XIX в. из грузинской царской династии на Кавказе оставался только царевич Александр, сын Ираклия II, который до конца своей жизни стремился вернуть утраченный престол предков, опираясь на поддержку Ирана и дагестанцев. С последними его связывали тесные взаимоотношения на протяжении длительного периода. Временами он даже переселялся на территорию Дагестана, стараясь привлечь к борьбе за возвращение грузинского престола различные дагестанские союзы общин. В письмах к ним он именовал себя «Валий Гурджистана» т.е. правитель Грузии.

В начавшейся русско-персидской войне 1804-1813 гг., Александр принимал участие в качестве старшего наставника наследного персидского принца Аббас-мирзы, а Теймураз командовал артиллерией. Вместе с тем, Александр писал послания к представителям знати грузинского и других кавказских народов, в которых обещал, что он прибудет с персидским войском, чтобы положить конец русскому правлению. Некоторые представители грузинской знати откликнулись на его призыв.

Освещению взаимоотношений царевича с дагестанцами в значительной степени помогает и целый ряд арабоязычных документов, выявленных нами в частных книжных коллекциях в ходе археографических экспедиций, посвященных изучению восточных рукописей в Дагестане. Нами выявлено более 10 арабоязычных документов (в основном письма), составленных в разное время. Все они не имеют даты, что, судя по всему, связано с соображениями безопасности, поскольку царевич Александр преследовался царскими властями на Кавказе. В связи с этим в ходе исследовательской работы нам удалось определить примерную датировку документов, провести их атрибуцию, установить адресатов и адресантов, составить комментарии к персоналиям и содержанию.

شاهزاده گرجی، الکساندر باگراتیونی (۱۷۷۰-۱۸۸۴) در میان داغستان و ایران

رمضان عبدالمجیدوف

مؤسسه تاریخ، باستان شناسی و قوم نگاری

آکادمی علوم روسیه، مرکز داغستان

در ربع اول قرن نوزدهم، از سلسله پادشاهی گرجستان تنها تزاروچ الکساندر، پسر ایراکلی دوم، باقی مانده بود. وی تا پایان عمر با تکیه بر حمایت ایران و مردم داغستان به دنبال بازگرداندن تاج و تخت از دست رفته نیاکان خود بود. الکساندر دیرزمانی با اهالی داغستان

روابط نزدیکی داشت و حتی گاهی اوقات با سفر به داغستان می‌کوشید انجمن‌های مختلف جامعه داغستان را جهت مبارزه برای بازگرداندن تاج و تخت با خود همراه کند. او حتی در نامه‌هایی خطاب به این انجمن‌ها خود را «والی گرجستان» می‌نامید. با آغاز جنگ‌های ایران و روسیه (۱۸۰۴-۱۸۱۳ م)، اسکندر نیز در مقام مرتب‌ارشد ولیعهد ایران، عباس میرزا در این جنگ‌ها شرکت جست و در همان زمان، با ارسال پیام‌هایی به نمایندگان اشراف گرجستان و دیگر اهالی قفقاز به آنها وعده داد که به‌همراه قشون ایران مردم آن سرزمین را برای پایان دادن به سلطه روسیه بر قفقاز یاری خواهد کرد. برخی از نمایندگان اشراف گرجستان نیز به دعوت او پاسخ مثبت دادند.

در طی سفرهای متعدد برای جمع‌آوری نسخه‌های خطی شرقی در داغستان، در میان مجموعه‌های خصوصی بیش از ۱۰ سند (اغلب نامه) به زبان عربی شناسایی کرده‌ایم که برای مطالعه روابط میان شاهزاده الکساندر و داغستانی‌ها بسیار حائز اهمیت‌اند. این اسناد در زمان‌های مختلف تحریر شده‌اند و همگی آنها بدون تاریخ هستند. به‌نظر می‌رسد عدم درج تاریخ تحریر به دلیل مسائل امنیتی باشد، زیرا شاهزاده الکساندر در آن زمان تحت تعقیب مقامات تزاری قفقاز بوده‌است. نگارنده در گزارش حاضر کوشیده‌است ضمن تاریخ‌گذاری تقریبی این اسناد، درباره مخاطبان نامه‌ها، اعلام تاریخی و محتوای آنها به بحث پردازد.

СЮНИКСКИЙ КОРИДОР (возможности и угрозы)

*Хосейн Ахмади
Университет Азад, Тегеран*

Согласно пункту 9 Московского мирного договора, заключенного после Карабахской войны 2020 года, открытие коммуникаций между Азербайджанской Республикой и Нахичеваном предусматривалось в обмен на Лачинский коридор для армян Карабаха, но Баку, по собственной прихоти, потребовал создание коридора в Сюникской области Армении, называя его Зангезурским, что указывает на территориальный экспансионизм со стороны Азербайджанской Республики.

Действия Баку во время оккупации Карабаха, а затем этнической чистки армян и оккупация 208 квадратных километров территории Армении с целью изменения геополитических кодов Южного Кавказа были встречены поддержкой либо молчаливым согласием региональных и внерегиональных сил, за исключением Ирана. Хотя резолюция ЕС призвал к сохранению целостности армянской территории, ЕС не предпринял никаких практических мер против этой очевидной агрессии, более того, Евросоюз по-прежнему не имеет веса против США и Великобритании, которые и являются основными проектировщиками и реализаторами данного коридора.

Задействование Организации тюркских государств и присутствие НАТО в регионе для контроля над действиями России, Китая и Ирана невозможны без захвата провинции Сюник в Армении – план, который планировался и последовательно реализуется британцами на протяжении 170 лет.

کریدور سیونیک (فرصت‌ها و تهدیدها)

حسین احمدی
عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی، ایران

به موجب بند ۹ صلح نامه مسکو منعقدہ پس از جنگ ۲۰۲۰ قراباغ بازگشایی خطوط مواصلاتی بین جمهوری آذربایجان و نخجوان در ازای کریدور لاجین برای آرامنه قرا باغ پیش بینی شد اما باکو با تفسیر به رای خواستار ایجاد کریدور در استان سیونیک ارمنستان آن هم با نام زنگرور - که حکایت از توسعه طلبی ارضی دارد- شد.

اقدامات باکو در هنگام تصرف قراباغ و سپس پاکسازی قومی آرامنه و تصرف ۲۰۸ کیلومتر مربع از خاک ارمنستان در راستای تعویض کدهای ژئوپلیتیکی قفقاز جنوبی با حمایت یا سکوت توام با رضایت قدرتهای منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای - منهای ایران - مواجه

گشت گرچه قطعنامه اتحادیه اروپا خواستار حفظ تمامیت ارضی ارمنستان شد ولی این اتحادیه اروپا اقدامات عملی در مقابل این تجاوز آشکار انجام نداد به علاوه اتحادیه اروپا هنوز وزنی در مقابل ایالات متحده و انگلیس -که طراح و مجری اصلی این کریدور است- ندارد.

به نظر می‌رسد عملیاتی کردن سازمان هم‌ان ترک و حضور ناتو در منطقه برای کنترل رفتارهای روسیه، چین و ایران بدون تصرف استان سیونیک ارمنستان ممکن نیست امری که از ۱۷۰ سال قبل توسط انگلیسی‌ها طراحی و پیگیری می‌شود.

РОЛЬ ПАНТЮРКИСТСКОГО ГЕОПОЛИТИЧЕСКОГО ПРОЕКТА В ЧЕРНОМОРСКО-КАСПИЙСКОМ РЕГИОНЕ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ

*Максим Васьков
Южный Федеральный Университет, Ростов-на-Дону*

В докладе будет представлено авторское видение роли пантюркистского (неоосманского) проекта в контексте безопасности Черноморско-Каспийского региона: как данный фактор может повлиять на актуальные геополитические процессы в регионе и в глобальном контексте, на текущие и латентные конфликты.

В рамках сценарного методологического подхода будут рассмотрены также перспективы реализации неоосманского и пантюркистского проектов как в отношении каждой из стран региона, так и в контексте общей динамики их взаимоотношений. Также будет дана оценка вовлеченности внешних геополитических игроков и их интересы в связи с политикой Турецкой Республики, её региональных и глобальных интересов, возможных перспектив и препятствий для их реализации.

نقش پروژه ژئوپلیتیکی پان ترکیسم در منطقه دریای سیاه – خزر در مرحله کنونی

ماکسیم واسکوف

دانشگاه فدرال جنوبی، روستوف – دون

این گزارش بیانگر دیدگاه نویسنده درباره نقش پروژه‌های پان ترکی و نئوعثمانی در حوزه مسائل امنیتی منطقه دریای سیاه – خزر و تأثیر آن بر روندهای ژئوپلیتیک جاری در منطقه و سیاست جهانی است. در ضمن، به چگونگی تأثیر این عامل بر امنیت منطقه‌ای و منازعات جاری و بالقوه نیز خواهیم پرداخت. همچنین در مورد دخالت بازیگران ژئوپلیتیکی خارجی و منافع مشترک آنها با جمهوری ترکیه، منافع منطقه‌ای و جهانی، چشم‌اندازهای احتمالی پیش رو و موانع احتمالی اجرای این سیاست‌ها نیز نکاتی طرح خواهد شد.

ЭНЕРГЕТИЧЕСКАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ АРМЕНИИ И СТРАНЫ РЕГИОНА

*Артур Аветисян
Исследовательский-аналитический центр
«Энергетическая инициатива Армении»;
Национальный университет архитектуры и строительства Армении*

Принимая во внимание существующие вызовы, а также преимущества Армении, в первую очередь в сфере энергетики, будут представлены практические пути превращения их в возможности посредством взаимовыгодного сотрудничества со странами региона, в первую очередь расположенными по оси «Север-Юг».

Будут рассмотрены варианты обеспечения энергетической безопасности Армении и какой вклад может внести Армения в обеспечении энергетической безопасности региона. В контексте региональных и глобальных реалий, учитывая географическое положение Армении и тот факт, что Армения является самодостаточной страной с точки зрения электроэнергетических мощностей и ориентирована на увеличение экспортных возможностей в соседние страны, Армения может сыграть ключевую роль в обеспечении региональной энергетической безопасности и стабильности.

Благодаря улучшающимся связям со странами Европы и Азии, значение и возможности Армении для обеспечения взаимовыгодного сотрудничества по оси «Север-Юг» (в том числе: участие в международном транспортном проекте «Север-Юг» в целом) многократно возрастают, поскольку Армения исторически имеет дружественные и стратегические отношения со странами, расположенными на этой оси. Следовательно, у Армении есть реальная возможность стать мостом.

Кроме того, Армения обладает серьезным потенциалом в области возобновляемых источников энергии. В этом контексте очень важно фактическое присоединение Армении к проекту энергоснабжения стран ЕС с Южного Кавказа через Черное море.

Армения также намерена присоединиться к проекту коридора Персидский залив-Черное море.

امنیت انرژی ارمنستان و کشورهای منطقه

آرتور آوتیسیان
مرکز تحقیقاتی - تحلیلی «ابتکار انرژی ارمنستان»
دانشگاه ملی معماری و عمران ارمنستان

با توجه به چالش‌های موجود و همچنین توانایی‌های بالقوه ارمنستان، به ویژه در حوزه انرژی، در این گزارش راه‌های عملی به فعلیت رساندن این پتانسیل از طریق همکاری‌های سودمند متقابل با کشورهای منطقه، به ویژه کشورهای واقع در محور «شمال-جنوب»، خواهیم پرداخت.

در گزارش حاضر، گزینه‌های تأمین امنیت انرژی ارمنستان بررسی می‌شود و اینکه ارمنستان چه نقشی می‌تواند در تأمین امنیت انرژی منطقه ایفا کند. در چارچوب واقعیات منطقه‌ای و جهانی، با در نظر گرفتن موقعیت جغرافیایی ارمنستان و خودکفا بودن این کشور در زمینه برق و انرژی الکتریکی و افزایش ظرفیت‌های صادراتی به کشورهای همسایه، ارمنستان می‌تواند نقش کلیدی در تأمین امنیت و ایجاد ثبات انرژی در منطقه ایفا کند.

با توجه به روابط در حال بهبود با کشورهای اروپا و آسیا، اهمیت و امکانات ارمنستان برای تأمین همکاری‌های سودمند متقابل در محور «شمال - جنوب» (از جمله مشارکت در پروژه حمل و نقل بین‌المللی «شمال - جنوب») به طور قابل توجهی افزایش می‌یابد، زیرا ارمنستان به طور تاریخی روابط دوستانه و استراتژیک با کشورهای واقع در این محور داشته است. بنابراین، برای ارمنستان این امکان وجود دارد که به یک پل تبدیل شود.

علاوه بر این، ارمنستان دارای پتانسیل بالایی در زمینه منابع انرژی‌های تجدیدپذیر است. در این راستا، پیوستن ارمنستان به پروژه تأمین انرژی کشورهای اتحادیه اروپا از قفقاز جنوبی و از طریق دریای سیاه بسیار مهم است. ارمنستان همچنین قصد دارد به پروژه کریدور خلیج فارس - دریای سیاه بپیوندد.

CAUCASIAN ROOTS OF THE ETHNO-POLITIC DISCOURSE IN CONTEMPORARY IRAN

Hamid Ahmadi
University of Tehran

Ethnicity and ethnic politics has become one the main political discourses of Iran in post 1979 Islamic revolution. in a different form it threatened Iran's territorial integrity during WWII and instigated the local instability and armed skirmishes in 1979-1982 in Khuzistan, Torkaman Sahra and Kurdistan.

This paper tends to argue that ethnic politics as a new political discourse in Iran and maybe in the whole Asia has its roots in the Caucasus of the early twentieth century. Though it has been manifested as a universal and a liberal political discourse connected to the issues of human rights and self-determination, less discussion has been raised about its roots in the anti-liberal Russian Marxist-Leninist discourse and its Caucasian cradle. In fact, it was originally constructed by the leaders of the Russian communist movement as for solving the dilemma of non-Russian national minorities in the eve of 1917 October revolution. However, after achieving its goal in absorbing the non-Russian national minorities of the southern blank of the newly stablished Soviet Union during 1918-1920, it turned to become an instrument for the export of revolution or better to say the Sovietization of other territories in Asia. In contrast to the Eruption Marxism which looks at the ethnic minorities as reactionary tools in the hands of the capitalist class for creating cheap labour, the Russian version of Marxism promoted such groups as nations deserving the right of independence and separation from the mainland. This instrumental political discourse was presented in Baku "Congress of the Peoples of the East" in 1920 and became one of the main principles of all communist parties in Asia and probably other parts of the world.

The Iranian Communist party considered it as part of its platform in 1920 and 1928 congresses and defined Iranian ethnic minorities as nationalities deserving the right of self-determination. This ethno political discourse gradually gained popularity and influenced other Iranian political and intellectual milieu in the twentieth century. While it has had an early Russian Marxist core, but was infused and reinforced by a strong pan-Turkish blending in Baku by the Pan-Turkist elites of Azerbaijani communist party in the mid 1940s. While Marxist discourse has been marginalized in the aftermath of the Soviet disintegration in the early 1990s, the Pan-Turkist ruling elites of Baku have permanently reinforced the anti-Iranian ethnic political discourse through their proxies inside the country. Such ethno political discourse, sometimes, has shed lights on the views and policies of ruling elites toward the Caucasus politics such as Nagorno-Karabakh conflict.

КИТАЙСКИЕ РЕГИОНАЛЬНЫЕ ФОРУМЫ СОТРУДНИЧЕСТВА В ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ КАК ИНСТРУМЕНТ МЯГКОЙ СИЛЫ КНР

*Мария Солощева
Институт востоковедения ВШЭ СПб*

В первой четверти 21 века, когда уже стало очевидно, что либеральный проект глобализации не удался, КНР одновременно активизировала внешнюю политику в трех регионах: в Африке, на Ближнем Востоке и в Центральной Азии. Важными инструментами реализации китайской внешней политики и одновременно инструментом для наращивания мягкой силы КНР стали региональные «Форумы сотрудничества». Наиболее отлаженными механизмами взаимодействия на сегодняшний день можно назвать форумы «Китай – Африка» и «Китай – Арабские страны», начавшие работу на постоянной основе в 2000 и 2004 годах соответственно.

Первый форум сотрудничества «Китай – Центральная Азия» прошел в 2012 году, и сразу стал проводиться ежегодно. Вместе с этим, интенсивность не сразу способствовала налаживанию механизмов взаимодействия, которые были согласованы лишь на 10 лет спустя, когда в 2023 году был проведен Первый саммит «Китай – Центральная Азия». Задержка с налаживанием механизмов взаимодействия, в значительной степени связана с тем, что сотрудничество с 4 из 5 стран Центральной Азии (за исключением Туркмении) активно развивается в рамках более широкого формата – ШОС. Причем ежегодно на саммит собираются лидеры стран-участниц, в то время как в рамках сотрудничества с другими регионами стандартным для Китая регулярным форматом общения является министерская конференция.

Как показал контент-анализ деклараций всех упомянутых саммитов и форумов, проведенных в 2023 году, все они акцентируют внимание и имеют сходные позиции по вопросам приверженности к построению более представительного, справедливого и многополярного миропорядка, формирования общего видения идеи создания «сообщества единой судьбы человечества», права народов на самостоятельный выбор путей своего политического и социально-экономического развития, принципов взаимного уважения суверенитета, независимости, территориальной целостности государств, поддержка инициативы Китая «Один пояс, один путь» (ОПОП), увеличение доли национальных валют во взаимных расчетах. То есть, в значительной степени благодаря таким инструментам, как вышеупомянутые форумы, страны-партнеры КНР, официально поддерживают инициативы Китая по построению альтернативного глобального мироустройства.

جمع همکاری‌های منطقه‌ای چین در آسیای مرکزی به عنوان اهرمی برای قدرت نرم این کشور

ماریا سولویشوا

انستیتوی خاورشناسی مدرسه‌ی عالی اقتصاد، سنت پترزبورگ

در ربع اول قرن بیست و یکم، زمانی که آشکار شد که پروژه لیبرال شدن جهان شکست خورده است، چین به طور همزمان سیاست خارجی خود را در سه منطقه فعال کرد: آفریقا، خاورمیانه و آسیای مرکزی. در حال حاضر، جمع همکاری‌های منطقه‌ای به ابزار مهمی برای اجرای سیاست خارجی چین و در عین حال ابزاری برای افزایش قدرت نرم جمهوری خلق چین بدل شده‌اند. منسجم‌ترین مکانیسم تعاملات امروزی، گردهمایی‌های «چین - آفریقا» و «چین - کشورهای عربی» هستند که به ترتیب در سال‌های ۲۰۰۰ و ۲۰۰۴ کار خود را به شکل مستمر آغاز کردند.

اولین جمع همکاری «چین - آسیای مرکزی» در سال ۲۰۱۲ برگزار شد و بعداً شروع به برگزاری دوره‌های سالانه کرد. تأثیر این جمع ۱۰ سال بعد، یعنی زمانی که اولین اجلاس سران چین و آسیای مرکزی در سال ۲۰۲۳ برگزار شد، مشاهده شد. تأخیر در ایجاد مکانیسم‌های تعامل عمدتاً به این دلیل است که همکاری با ۴ کشور از ۵ کشور آسیای مرکزی (به جز ترکمنستان) در چارچوب یک قالب گسترده‌تر یعنی سازمان همکاری شانگهای در حال توسعه است. علاوه بر این، رهبران کشورهای شرکت‌کننده هر ساله در این اجلاس گرد هم می‌آیند، در حالی که در چارچوب همکاری با سایر مناطق، قالب استاندارد گفتگو برای چین اجلاس وزیران است.

طبق نتایج تحلیل محتوای بیانیه‌های تمامی اجلاس‌ها و مجامع مذکور، همه آنها در مسائل زیر هم عقیده‌اند و مواضع مشابهی دارند: تعهد به ایجاد نظم جهانی معتبرتر، عادلانه‌تر و چند قطبی‌تر، شکل‌گیری چشم‌انداز مشترک با ایده‌ی ایجاد «سرنوشت مشترک برای بشریت»، به رسمیت شناختن حقوق مردم برای انتخاب مسیرهای توسعه سیاسی و اجتماعی - اقتصادی، احترام به خودمختاری، استقلال و تمامیت ارضی کشورها، حمایت از پروژه «یک کمربند، یک جاده» (ارائه شده توسط چین) و افزایش سهم ارزهای ملی در پرداخت‌های متقابل. می‌توان گفت که در نتیجه ابزارهایی مانند مجامع فوق‌الذکر، کشورهایی که با چین همکاری می‌کنند، تا حد زیادی از ابتکارات چین برای ایجاد نظم نوین جهانی حمایت می‌کنند.

**A MANUSCRIPT OF THE PERSIAN VERSION OF THE *‘AJĀ’IB AL-MAKHLŪQĀT* BY
AL-QAZWĪNĪ FROM THE MATENADARAN COLLECTION (NO. 1746)**

Pavel Basharin
Centre for Iranian Studies,
Department of Modern East at Russian State University for the Humanities (Moscow)

This presentation devotes to one of the notable manuscripts from the ‘Arabic-Persian-Turkish’ collection of the Matenadaran. It contains a Persian translation of the *‘Ajā’ib al-makhlūqāt wa gharā’ib al-mawjūdāt* by Zakariyya al-Qazwīnī (1203/4-1283/4). This large cosmographic encyclopaedia is the best-known work belonging to the *mirabils* genre. The large number of manuscripts of this work in Arabic, Persian, and Turkish of various times and places testifies to its great popularity throughout the Islamic world. The Persian translation of this work is to be done no later than in the 15th century. The Matenadaran MS no. 1746 contains 418 folios and includes only the first part of al-Qazwīnī’s work on the astrology, botany and zoology. The ownership notes mentions Aḥmad Sirjān Markāvī who acquired the manuscript from Asyut in the 1943. The manuscript includes some notes in Turkish. This presentation focuses on some remarkable miniatures from this manuscript: images of constellations, real and fantastic animals, odd creatures and demons. Miniatures of court manuscripts are of the highest artistic merit. Those manuscripts were created in court ateliers. Some of those miniatures cover most part of a page. Manuscripts of the second type, to which the Matenadaran manuscript no. 1746 belongs, contain the miniatures of the same type, which are easier to compare. The miniatures of the Matenadaran MS no. 1746 are compared with its counterparts from other *‘Ajā’ib*’s manuscripts:

- Persian MS, United States National Library of Medicine in Bethesda, Maryland MS P 2, Mughal India, possibly the Punjab, 17th c.;
 - Arabic MS, The Harvard Art Museums 1972.3, the end of the 18th c.;
 - Persian MS, United States National Library of Medicine in Bethesda, Maryland 9409277, 944/1537-38.
-

**СУФИЙСКИЙ ТРАКТАТ «РАЙХАН АЛ-ХАКА'ИК ВА БУСТАН АД-ДАКА'ИК»
(БАЗИЛИК ИСТИН И САД ТОНКОСТЕЙ) МУХАММАДА АД-ДАРБАНДИ
(КОНЕЦ XI-XI ВВ.): ПРОБЛЕМЫ ПЕРЕВОДА И ИНТЕРПРЕТАЦИЯ СВЕДЕНИЙ
О СВЯЗЯХ ДАГЕСТАНА И ИРАНА**

*Магомед Шехмагомедов
Институт истории, археологии и этнографии
Дагестанского федерального исследовательского центра РАН*

Уникальная арабская рукопись сочинения средневекового дагестанского богослова и суфия Абубакра Мухаммада б. Муса б. ал-Фарадаж ад-Дарбанди «*Райхан ал-хакаик ва бустан ад-дакаик*», в силу разных причин до недавнего времени оставалась неизученной. О значимости этой рукописи много раз писали такие известные востоковеды и кавказоведы как М.С. Саидов, А. Р. Шихсаидов, Г.Г. Гамзатов и др. Однако сравнительно недавно вышла в свет книга известного российского востоковеда А.К. Аликберова «Эпоха классического ислама на Кавказе». В основе этого исследования лежат материалы вышеуказанного фундаментального труда по суфизму Абу Бакра Мухаммада ад-Дарбанди, жившего и творившего на рубеже XI-XII вв. в эпоху, которую, принято считать периодом наивысшего расцвета мусульманской культуры. Однако эту фазу можно считать лишь промежуточной, так как следующим этапом будет являться издание комментированного перевода текста этого сочинения на русский язык.

В ходе работы исследователи сталкиваются с трудностями текстологического характера. В том числе это связано и с тем, что сочинение ад-Дарбанди сохранилось в единственном, списке, переписанном в 1342-43 г. Однако в виду того, что автограф безвозвратно потерян, отсутствие хотя бы еще одного списка необходимого для сличения текстов в случае возникновения разночтений, которые возникают в ходе перевода, существенно осложняет этот процесс. В том числе из-за того, что в некоторых местах переписчиком допущены существенные ошибки.

Хотя археографическая работа по поиску списков этого важного источника продолжается. Исследователи надеются все же продвинуться в этом вопросе в том числе найти следы этого сочинения в архивохранилищах и рукописных собраниях Ирана, в том числе при содействии иранских коллег.

رسالة صوفیانه ریجان الحقائق و بستان الدقائق نوشته محمد دربندی (۱۱-۱۲ م):
مشکلات ترجمه و تفسیر اطلاعات درباره روابط داغستان و ایران

محمد شیخ محمدف

مرکز علمی آکادمی علوم روسیه در داغستان، مخاچ قلعه

نسخه خطی منحصر به فرد عربی با عنوان ریجان الحقائق و بستان الدقائق، اثر ابوبکر دربندی، عالم و صوفی داغستانی در قرون وسطی، به دلایل مختلف تا همین اواخر مطالعه نشده بود. خاورشناسان و قفقازشناسانی نامدار، مثل م.س. سعیدوف، آ.ر. شیخ سعیدوف، ک.گ. گامزاتوف و پژوهشگران دیگر، بارها در مورد اهمیت این نسخه نوشته‌اند. منتها، تا چندی پیش، کتابی از آ.ک. علی اکبروف، شرق شناس مشهور روسی با عنوان «عصر اسلام کلاسیک در قفقاز» منتشر شد. این پژوهش بر اساس مطالبی از اثر بنیادی فوق‌الذکر ابوبکر محمد دربندی، که در اواخر قرن ۱۱ و اوایل قرن ۱۲ م. می زیسته و فعالیت می کرده است، به رشته تحریر در آمد. از این عصر تاریخی به عنوان دوران شکوفایی فرهنگ اسلامی یاد می کنند. با این حال، این دوره را می توان فقط به عنوان یک مرحله میانی در نظر گرفت، زیرا مرحله بعدی انتشار، ترجمه و تفسیر متن این اثر به روسی خواهد بود.

محققان در جریان کار خود با مشکلات متن شناسی روبرو می شوند. علاوه بر سایر موارد، مشکلات حاکی از این است که از اثر دربندی نسخه‌ای واحد که در سال‌های ۴۳-۱۳۴۲ استنساخ شده، بر جای مانده است. از آنجایی که نسخه اصلی از بین رفته، نبود نسخه دیگری برای مقابله و تصحیح به نحو چشمگیری کار تصحیح و مطالعه آن را سخت‌تر می کند.

به هر روی، تحقیقات برای یافتن نسخه‌ای از این کتاب مهم همچنان ادامه دارد. پژوهشگران امیدوارند با کمک همکاران ایرانی موفق به یافتن نسخه‌ای از این اثر در آرشیوهای نسخه‌های خطی ایران شوند.

ПЕРСИДСКИЙ ЯЗЫК И ИРАНСКАЯ КУЛЬТУРА В АРРАНЕ

Надере Нафиси

*Исламский университет Азад, филиал Абхара
Большая исламская энциклопедия, Тегеран*

Доклад фокусируется на иранской культуре Аррана, границы которого менялись на протяжении разных исторических периодов, а название упоминалось географами в различных формах. В произведениях древнегреческих и римских авторов, а также в средние века, эта земля упоминается под названиями Албания и Ариания (Ariānia), а её народ — как албанцы и ариане. В армянских текстах она именуется Алуанком (Алуан)/Агванк (Агван).

Албания и её народ были известны с IV века до н. э. Впервые термин упоминается в источниках конца IV – нач. III веков до н. э. Страбон также упоминает Албанию в своём труде. В парфянских источниках название зафиксировано как Ардан, что близко к названию «Арран», употребляемому в исламских географических текстах.

Титул «Араншах» подтверждает существование Аррана и пограничной области в эпоху до ислама, сам термин использовалось для обозначения правителей этой земли. Мовсес Каланкатуаци, описывая династию Мехран, родственников царя Хосрова I, упоминает Вардана Делаваара, который пытался свергнуть древнюю династию Арншахов (автор опускает вторую гласную - букву «а» в «Араншах»).

Существует несколько теорий относительно границ Аррана. Согласно одной, Арран — это территория между реками Кура и Аракс, согласно другой — область между рекой Аракс и Кавказской Дербендской стеной. Тем не менее, эти границы с античных времён до V-VII веков почти не менялись и, как правило, охватывали территорию нынешней Республики Азербайджан. Страбон упоминает 26 племён в Арране, каждое из которых имело свой язык и отдельного правителя, подчинённого единому царю.

Языковое разнообразие ирано-кавказской контактной зоны оставалось важным маркером региона на протяжении всей его истории. Важным элементом этого разнообразия является преобладание ираноязычия в определённые периоды, о котором мы можем говорить, в частности, благодаря сохранившимся литературным произведениям, а также существованию пехлевийских надписей на защитных стенах Дербенда, которые, по мнению Хеннинга, относятся ко времени царя Хосрова I. Этот комплекс состоит из 35 надписей, 25 из которых находятся на северной стене, 9 — в Нарын-Кале и 1 — в Гаджарлы-Кале. Эти надписи свидетельствуют о влиянии пехлевийского языка и литературы Сасанидов в самых северных частях их царства. Темы этих надписей связаны с подробностями строительства, именами архитекторов — Азар Гошнасба и других, и имеют важное значение для понимания эволюции письма от клинописного алфавита к алфавиту книги. Как видно из «Шахнаме» Фирдоуси, одним из важнейших центров и, возможно, исходным местом иранской литературы и культуры

была область двух рек Сейхун и Джейхун, то есть регион Согда, Хорезма, Ферганы и Бадахшана. Однако такие великие личности, как Низами Гянджеви, Хагани Ширвани, Мехсети Гянджеви, Фелеки Ширвани и другие, творившие в северо-западной части вокруг рек Кура и Аракс в Ширване, в Тифлисе, Гяндже и Нахичеване, а также в Тебризе, Маранде, Шабестаре, Урмии, Мараге, Ахаре, Сохреварде, Занджане, Абхаре и проч., свидетельствуют о процветании персидской литературы в данном регионе и широком распространении иранской культуры. Хотя отделение некоторых территорий от Ирана привело к культурному разрыву и забвению части этого наследия, сохранившаяся его часть свидетельствуют о культурной связи населявших регион народов.

Персидская поэзия в Арране имеет настолько богатую традицию, что такие великие поэты этой земли, как Хагани Ширвани, Низами Гянджеви, Мехсети Гянджеви, Фелеки Ширвани и другие, считаются основателями отдельного стиля в персидской поэзии — *аррани*, следующего за хорасанским стилем и предшествовавшим индийскому стилю и современным иракскому стилю. Основной особенностью этой поэзии является синкретизм, свидетельствующий о существовавшей богатой литературной традиции в регионе и знакомстве поэтов языками и культурой населявших его народов. Процесс иранской культуры с культурами народов Кавказа особенно хорошо просматривается в «Нузхат аль-Маджалис» — одном из 50 известных поэтических сборников того времени, а также краткий список поэтов, таких как: Абулала Шапур, Атласи, Бахтияр Шарвани, Бадр Тифлиси, Бурхан Гянджави, Баха Шарвани, Пур-Хатиб Гянджави, Махсати Гянджави, Тадж Салех, Тифлиси Шарвани, Джалали, Джамал Сакка, Джамал Халил Шарвани, Джамал Асфури, Джамал Гянджави, Хадиси, Шейх Хусейн Сакка, Хосейн Хазар Мард, Хамид Гянджави, Хагани Шарвани, Рашид Шарвани, Рашид Гянджави, Рази Гянджави, Рази Гянджави, Закки Аккаф, Саад Гянджави, Саад Шарвани, Сейф Тифлиси, Шамс Ассад Гянджави, Низами Гянджави и другие.

زبان فارسی و فرهنگ ایرانی در اژان

نادره نفیسی

دانشگاه آزاد اسلامی، ابهر

مرکز دایره‌المعارف بزرگ اسلامی، تهران

موضوع این سخنرانی، فرهنگ ایرانی سرزمین اژان است که در قفقاز قرار گرفته و حدود آن در دوره‌های گوناگون تا اندازه‌ای متغیر بوده است و نام آن را جغرافی‌نگاران به شکل‌های گوناگون آورده‌اند. در نوشته‌های مؤلفان یونانی و رومی عهد باستان و سده‌های میانه، نام این سرزمین به صورت آلبانیا و آریانیا، و نام مردم آن آلبانوی و آریانوی آمده است و در متون ارمنی، آلوئاک (الوان) و آغوائک (آغوان) نوشته شده است.

نام آلبانیا و مردم آنجا از سده ۴ ق م در جهان باستان شناخته بود. این نام نخستین بار در مآخذ اواخر سده ۴ و اوایل سده ۳ ق م ذکر شده است. استرابن در اثر خود از آلبانیا یاد کرده است. این نام در منابع پارسی به صورت اردان آمده است. این نام تاریخی کهن با «ازان» که در متون جغرافیایی عهد اسلامی آمده، نزدیک است.

عنوان ارانشاه مؤید وجود ازان و منطقه‌ای مرزبان‌نشین در دوران پیش از اسلام است، عنوان ارانشاه درباره فرمانروایان این سرزمین به کار رفته است. کاغان کاتواتسی ضمن شرح حال دودمان مهران که از خویشاوندان خسرو پرویز پادشاه ساسانی بوده اند به وردان دلاور اشاره می کند که قصد داشت دودمان کهن ارانشاهان را برفکند. نکته قابل توجه آنکه مؤلف عنوان ارانشاهان را به کسر الف «ارانشاهیک» نوشته است.

درباره محدوده ازان نظریه‌های متفاوتی وجود دارد. برخی منطقه میان دو رود کر و ارس را ازان نامیده‌اند و برخی دیگر فاصله میان ارس و دربند قفقاز را. با این وصف محدوده این سرزمین از عهد باستان تا سده‌های ۷-۵ م به تقریب یکسان بوده، و محدوده کنونی جمهوری آذربایجان را در بر می‌گرفته است. استرابن از وجود ۲۶ قبیله در ازان یاد کرده است که هرکدام از این اقوام زبان خاص و فرمانروای ویژه ای داشتند که زیر نظر یک پادشاه حکومت می کرده اند. نکته جالب در این چند زبانی، برتری زبان فارسی به سبب آثار ادبی به جا مانده در سده‌های بعد است و وجود کتیبه‌های پهلوی دیواره دفاعی دربند قفقاز که به گفته هنینگ مربوط به دوره خسرو اول است. این مجموعه شامل ۳۵ کتیبه، ۲۵ کتیبه بر دیواره شمالی است و جز آن ۹ کتیبه در نارین قلعه و ۱ کتیبه در دژ گجرلی قلعه است. این کتیبه‌ها نمایانگر نفوذ زبان و ادبیات پهلوی ساسانی در شمالی‌ترین مناطق جغرافیای آن پادشاهی است. مضامین این کتیبه‌ها مربوط به جزئیات ساخت بنا، نام معماران، آذر گشسب و ... است و اهمیت آن در نشان دادن سیر تحول خط از الفبای کتیبه ای به الفبای کتابی است.

آنگونه که از شاهنامه فردوسی برمی آید یکی از مهم‌ترین مراکز و یا شاید بهتر بتوان گفت خاستگاه ادب و فرهنگ ایرانی حوزه دو رود سیحون و جیحون، یعنی سغد و خوارزم و فرغانه، بدخشان بوده است. ولی ظهور بزرگانی چون نظامی گنجوی، خاقانی، مهستی گنجه ای، فلکی شروانی و .. در شمال غرب در اطراف رود کر و ارس در شروان و تفلیس و گنجه و نخجوان، تا تبریز، مرند، شبستر، ارومیه، مراغه، اهر، سهرورد، زنجان، ابهر و آثار به جای مانده، گویای شکوفایی ادب فارسی و گستردگی فرهنگ ایران است. هرچند که جدایی بخشی از سرزمین‌ها ایران، آغاز گسستگی رشته‌های فرهنگی و به دست فراموشی سپرده شدن برخی از این آثار شد ولی اشعار و آثار باقیمانده، گواه همبستگی فرهنگی این مردمان است.

شعر فارسی در ازان از چنان پشتوانه ای برخوردار است که شاعران بزرگ آن سامان، یعنی خاقانی، نظامی، مهستی، فلکی شروانی و .. هر کدام صاحب سبک در حوزه شعر فارسی شناخته می شوند. به طوری که سبک آنان را سبکی پس از سبک خراسانی و پیش از سبک هندی و همزمان با عراقی، سبک ازانی نام نهاده اند. مهم‌ترین ویژگی شعر فارسی گویندگان ازان، ترکیب آفرینی است و این امر نمایانگر بستر ادبی غنی این ناحیه و همچنین آشنایی سراینندگان این سبک با اندیشه‌ها، زیباخوا و اصولا فرهنگ اقوام گوناگون ساکن در این منطقه بوده است. نگاهی بسامدی به شاعران پارسی گوی قفقازی در *نزه المجالس* یکی از پنجاه سفینه شعری شناخته شده آن سامان گویای حضور فرهنگ ایرانی در این منطقه است در این مختصر فقط به نام چند شاعر بسنده می کنیم:

ابوالعلا شاپور، اطلسی، بختیار شروانی، بدر تفلیسی، برهان گنجه‌ای، بهاء شروانی، مهستی گنجه‌ای، پسر قاضی دربند، تاج صالح، تفلیسی شروانی، جلالی، جمال سقا، جمال حاجی شروانی، جمال خلیل شروانی، جمال گنجه‌ای، حدیثی، شیخ حسین سقا، حسین هزار مرد، حمید گنجه‌ای، خاقانی شروانی، رشید شروانی، رشید گنجه‌ای، رضی گنجه‌ای، رضیه گنجه‌ای، زکی آکاف، سعد صفار، سعد گنجه‌ای، سعد شروانی، سیف تفلیسی، شمس اسعد گنجه‌ای، نظامی گنجه‌ای و ...

REVOLUTION, EMPIRE, AND ETHNIC TENSIONS: ARMENIAN-TATAR CLASHES IN THE CAUCASUS

*Anahit Kartashyan
Institute of Oriental Studies,
Russian-Armenian University (Slavonic), Yerevan*

“The horrors of Baku, as seen from the events of May, were only a prelude to a bloody tragedy, the series of actions of which is still unclear, and when and how it will end,” states the Armenian newspaper *Murch* (Eng.: *Hammer*), published in Tbilisi in June 1905. This quote encapsulates the Armenian-Tatar clashes of 1905-1906, which were interpreted differently by various actors in both imperial and regional centers. This paper aims to analyze two related perspectives on the Armenian-Tatar clashes of 1905-1906 through discourse analysis. The conflict in Baku in 1905 serves as the starting point for this study's chronology. While the focus is on this series of clashes, it is challenging to establish a clear endpoint, as the subsequent responses to these conflicts will also be examined.

I will explore the Imperial Center's perspective on the conflict by studying reports from the Viceroy of the Caucasus, Vorontsov-Dashkov, and Senator A. M. Kuzminskiy. In parallel, I will examine Armenian newspapers, particularly *Murch* and *Luma* (Eng.: *Small Contribution*), published in the Caucasus, which provide invaluable firsthand accounts of how the Armenian intelligentsia discussed and interpreted imperial realities. My research seeks to answer the questions: “What approach did the Armenian intelligentsia adopt regarding the Armenian-Tatar clashes, and how did St. Petersburg interpret these events?”

Preliminary research suggests that various groups interpreted, contested, and attempted to exploit the Armenian-Tatar clashes of 1905-1906 in distinct ways. The Russian Revolution of 1905 quickly fostered an image of a weakened imperial center in the peripheries, disrupting inter-communal balance and leading to waves of local violence. The Imperial Center, under the guidance of Viceroy I.I. Vorontsov Dashkov, sought to exert control over this violence. It aimed to prevent the spread of pan-Islamic movements and the escalation of conflict into large-scale clashes, while also attempting to limit the economic and cultural independence of Armenians.

Using state language, the Armenian intelligentsia sought to position Armenians within the framework of the imperial “we,” in contrast to the “others,” specifically the Caucasian Tatars. Armenians were portrayed as a “civilized and devoted nation that is part of the empire,” contributing significantly to the improvement of the Caucasus and the spread of civilization. They argued that this “devoted nation” was under attack by “obscurantist pan-Islamists” mobilized by the Ottoman Empire, while asserting that “the local authorities turned a blind eye to the violence.”

СОЦИОКУЛЬТУРНЫЕ МАРКЕРЫ АЛАНО-САРМАТСКИХ ЗАХОРОНЕНИЙ

Алексей Чибиров
Владикавказский научный центр РАН

Большинство исследований, посвященных тамгообразным знакам, сосредоточены на описательном и сравнительном анализе *тамг* и *нишанов*, обнаруженных на различных объектах, таких как керамика, сырцовые кирпичи и зеркала-подвески, на территории Юго-Восточной Европы и Азии. В западной историографии алано-сарматские тамги были представлены в исследованиях Т. Сулимирского и Я. Лебединского, включая совместную работу последнего с В. А. Кузнецовым.

В результате сравнительного анализа практически идентичных тамгообразных знаков, представленных в исследуемых работах, выясняется, что они встречаются на обширном географическом пространстве – от Кавказа и Северного Причерноморья до Западной Европы. Это предоставляет возможность отследить возможные миграционные пути определенных групп алано-сарматов в Западную Европу на протяжении нескольких столетий. Со временем видоизменённые знаки-тамги или *нишаны*, наряду с искусственно деформированными черепами, зеркалами-подвесками и элитным оружием, могут служить важными социокультурными маркерами алано-сарматских погребений в Западной Европе. Конечно же, этих примеров недостаточно для полного исследования, однако они могут послужить дополнительным основанием для более глубокого изучения данной темы в предложенном контексте.

نشانگرهای اجتماعی - فرهنگی مقبره‌های آلان‌ها و سارمات‌ها

الکسی چیبیروف
مرکز علمی ولادی قفقاز، آکادمی علوم روسیه

اکثر تحقیقات انجام شده در خصوص علائم *تامگ*، بر تحلیل توصیفی و تطبیقی *تامگ‌ها* و نشانه‌های منقش بر روی اشیای گوناگون (مانند سفال‌ها، آجرهای خام و آینه‌آویزها) کشف شده در مناطق جنوب شرقی اروپا و آسیا متمرکز هستند. در تاریخنگاری غربی، *تامگ‌های آلان‌ها* و *سارمات‌ها* در تحقیقات سولیمیرسکی و لیدینسکی – از جمله پژوهش مشترک او با کوزننسوف – معرفی شده‌اند. در نتیجه تجزیه و تحلیل تطبیقی علائم *تامگ* مشخص شده‌است که این نشانه‌ها که در فضای جغرافیایی وسیعی از قفقاز و سواحل شمالی دریای سیاه تا غرب اروپا کشف شده‌اند، در پیگیری مسیرهای احتمالی مهاجرت گروه‌های جداگانه‌ای از آلان‌ها و سارمات‌ها به غرب اروپا بسیار کارآمد هستند. در گذر زمان، علائم *تامگ* یا نشان‌های تغییر شکل یافته، آینه‌آویزها و سلاح‌های ویژه، به همراه مجموعه‌هایی که به طور غیرطبیعی تغییر شکل یافته‌اند، می‌توانند به عنوان نشانگرهای اجتماعی و فرهنگی مهمی برای مقبره‌های آلان‌ها و

سرمته‌ها در غرب اروپا به کار آیند. البته این نمونه‌ها برای مطالعه کامل کافی نیستند، اما می‌توانند به عنوان مواد تکمیلی برای مطالعه عمیق‌تر این موضوع در زمینه مذکور مورد استفاده قرار گیرند.

ОБ АРМЯНСКИХ ЗАИМСТВОВАНИЯХ В ОСЕТИНСКОМ

Азамат Бетров

Институт востоковедения,
Российско-Армянский (Славянский) университет,
Ереван, Армения

Еще в середине прошлого века Э. Бенвенист настаивал на необходимости изучения заимствованной лексики осетинского языка: “Приходится сожалеть, – писал он, – что многочисленные заимствования из соседних языков в осетинском пока не подвергались систематическому изучению”. Оставляя в стороне прочие инородные слои осетинского словаря, следует отметить, что это утверждение особенно верно в отношении армянских элементов в осетинском. В этой сфере царит полная неразбериха: имеющиеся отдельные публикации по данной теме в целом либо не выходят за рамки дилетантских спекуляций, либо представляют собой сумбурное повторение общеизвестных фактов, взятых в основном из словаря В. И. Абаева, не всегда, кстати, релевантно отражающего армянские языковые реалии. Наш доклад – первая попытка внесения системности в определение и классификацию осетинских лексем армянского происхождения.

Абсолютное большинство армянских лексических единиц, отмеченных в осетинском, проникли в язык, как правило, через грузинское посредство, что вполне естественно в отсутствие осетино-армянской контактной зоны. По сути, вероятность прямых заимствований в осетинский из армянского крайне мала – эту опцию вообще следовало бы исключить из повестки анализа армяно-осетинских языковых фактов.

واماژهای ارمنی در زبان آسی

عظمت بدرزوف

انستیتوی خاورشناسی،

دانشگاه روسی – ارمنی (اسلاونی)، ایروان

امیل بنونیست در اواسط قرن گذشته بر تحقیق دربارهٔ واماژهای موجود در زبان آسی تأکید کرده بود. به عقیدهٔ او «متأسفانه واژه‌های دخیل از زبان‌های همسایه در آسی هنوز به طور نظام‌مند مورد مطالعه قرار نگرفته‌اند.» با صرف‌نظر از تأثیر سایر لایه‌های بیگانه در زبان آسی باید اذعان داشت که این اظهار نظر به ویژه در رابطه با عناصر ارمنی در زبان آسی کاملاً صحیح است. در این زمینه، بی‌نظمی کامل حاکم است: تحقیقات موجود در این زمینه به طور کلی یا از محدوده گمانه‌زنی‌های تفتنی فراتر نمی‌روند و یا تکرار بی‌نظم مسائل مسألیمی هستند که عمدتاً از فرهنگ واسیلی آبایف گرفته شده‌اند و مأخذ اخیرالذکر نیز در این حوزه چندان قابل اعتماد نیست. گزارش حاضر نخستین تلاش روشمند برای بررسی، معرفی و طبقه‌بندی واماژهای دخیل از ارمنی در آسی است.

بیشتر واژه‌های ارمنی که در زبان آسی به چشم می‌خورند، معمولاً از طریق زبان گرجی وارد آسی شده‌اند، که این مسئله به سبب نبود منطقه تماس بین زبان‌های ارمنی و آسی کاملاً طبیعی است. در حقیقت، احتمال ورود مستقیم کلمات ارمنی به آسی بسیار پایین است و در این زمینه باید بسیار با احتیاط عمل کرد.

АРМЯНО-ОСЕТИНСКИЕ ЯЗЫКОВЫЕ КОНТАКТЫ: СОСТОЯНИЕ ИЗУЧЕНИЯ ВОПРОСА

*Ален Айрапетянц
Институт востоковедения
Российско-Армянский университет, Ереван*

Доклад посвящён обзору истории изучения армяно-осетинских языковых контактов и анализу направлений развития этой темы. Вопрос о возможных контактах между армянским и осетинским языками привлекал внимание многих исследователей. Взаимодействие между этими языками в целом рассматривается с двух точек зрения: через прямые контакты или через общий для них субстрат. В первом случае основное внимание уделяется анализу лексических заимствований из одного языка в другой, тогда как при изучении общего кавказского субстрата в дискуссию вовлекаются также фонологические, морфологические и синтаксические параметры.

پیوندهای زبانی ارمنی – آسی

آلن هایراپتیانتس

انستیتوی خاورشناسی دانشگاه روسی – ارمنی، ایروان

این پژوهش به بررسی تاریخچه مطالعاتی در حوضه تماس های زبانی بین ارمنی و آسی همچنین به تجزیه و تحلیل جهت گیری های توسعه این موضوع می پردازد. مسئله تماس های احتمالی بین زبان های ارمنی و آسی توجه بسیاری از محققان را به خود جلب کرده است. تعامل بین این زبان ها به طور کلی از دو دیدگاه قابل بررسی است: از طریق تماس های مستقیم یا از طریق یک زیربستر زبانی مشترک. در حالت اول، توجه اصلی روی تحلیل وام گیری های لغوی از یک زبان به زبان دیگر متمرکز می شود، در حالی که هنگام مطالعه زیربستر زبانی قفقازی، وجوه واج شناختی، صرفی و نحوی نیز در مورد مطالعه قرار می گیرند.

К ВОПРОСУ О ТОЖДЕСТВЕННОСТИ ЭТНОНИМОВ ALAN/ALWANK В АРМЯНСКИХ ИСТОЧНИКАХ

*Яков Хетагуров
Институт востоковедения РАН, Ереван*

Созвучие этнонимов alan и alwank в армянских хрониках в разные периоды, особенно после 15 века, по сей день является предметом разного рода спекуляций в научной и околонуучной среде, вводя в заблуждение исследователей. В докладе рассматриваются этнонимы alan и alwank, разница между ними, а также объяснение их тождественности в ряде хроник с учетом исторической реальности описываемого временного континуума.

ملاحظات درباره هویت قومی «آلان/آلوانک» در منابع ارمنی

یاکوف ختاگوروف

دانشگاه روسی - ارمنی (اسلاونی)، ایروان

تشابه لفظی دو قومنام «آلان» و «آلوانک» که در تاریخنگاری ارمنی در ادوار گوناگون - به ویژه پس از قرن پانزدهم - شواهد متعددی دارند، در محافل علمی و شبه علمی همواره محل بحث و مناقشه بسیار بوده و اغلب موجب گمراهی پژوهشگران شده است. این گزارش در پی آن است که از منظر تاریخی و با رجوع به اهم منابع، به بحث درباره هویت این اقوام بپردازد.